

TUZA TIBOR

cigányoktatási programvezető

Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet

Debrecen

Bari Károly: Szívpiros vers

(Elemzés)

A népköltészet – az ének-zene-táncsal és a képzőművészetekkel együtt – az emberiség őskorában született meg, az ősközösségi élet szerves része volt. Közös munkák, varázsszertartások során a beszéddel egyidőben kelt életre a ritmus, a vers, majd a beszéd fejlődésének eredményeként a széppróza is. Moldova György szellemes megfogalmazásában: Az ősember körülülték a tüzet. Az egyik hazudott. Ő volt az író. Minden nép költészete tehát egyidős magával a néppel. Műköltészetről és egyáltalán irodalomról, pontosabban *szépirodalom*-ról azonban csak az adott nép írásbeliségének kezdeteitől beszélhetünk. Az írásbeliségre való áttérés teremtette meg a népköltészeti alkotások feljegyzésének lehetőségét is. Ily módon beszélhetünk a két és félezer éves magyar nép hét évszázados irodalmáról vagy a több mint két-ezer éves cigány nép mindössze három évtizedes irodalmáról. A romológiai kutatások első fénykorától, a XIX. század utolsó negyedétől datálható szórványos előzményektől eltekintve 1969-ben jelentkezett Lakatos Menyhért novellával (1975-ben már regénnyel is), a hatvanas évek végén publikálta első verseit Bari Károly, verseit és műfordításait Choli Daróczi József, majd az 1971. évi első cigány világkongresszus döntéseinek köszönhetően bontakozott ki a cigány nyelvművelés és szépirodalom. Ahogyan a latin nyelven alkotó Janus Pannonius költeményeit is magyar nyelven, ugyanúgy a cigány írók-költők műveit is magyar nyelven ismerjük meg és ismertetjük az iskolában.

Három évtizede olvashatunk magyar és roma lapokban ismertetéseket, elemzéseket, kritikákat, amelyek azonban jobbra egész kötetekről vagy vers- és széppróza-ciklusokról szólnak, átfogóak és nagyvonalúak, nemigen találni ezekben egy-egy konkrét mű komplex és kielégítően részletes elemzését, hacsak a Choli Daróczi József által közölt és ismertetett Manulo Zidari (Manula köműves) bemutatását nem tekintjük annak. Márpedig az iskolai oktatásban egy-egy mű komplex elemzése nyújthat jelentős segítséget, amelyben – cigány irodalmi alkotásokra vonatkozóan – nincs gyakorlatunk. Nem is lehet bátorságunk erre a feladatra vállalkozni mindaddig, amíg nem rendelkezünk megbízható romológiai ismeretekkel, ahogyan a magyar irodalmi művek esetén rendelkezünk megfelelő magyarságismerettel a szakismereteken túl. Ugyanakkor egy-egy cigány irodalmi mű komplex elemzése segíthet a legtöbbet a cigány népismeret közvetítésében. És amely elemzés során megengedhetjük érvényesülni azt az alapelvet, hogy „egy jó versben minden benne van, amit okosan belemagyarázunk” (Bán Imre), még akkor is, ha utána a költő meglepődik, hogy „akarta a fene!” ezt vagy azt mondani. Hiszen a jó verset éppen az különbözteti meg a rossztól, hogy a tehetséges költő mindig többet mond el, mint amennyit szándékában áll, a füzapoéta meg kevesebbet.

A műelemzés az egyéni értelmezésnek megfelelően a legkülönbözőbb változatokban lehet jó és teljes. A hetvenes évek közepén kezdett máig tartó divattá válni, hogy ne adjunk szempontokat, mert azzal korlátozzuk a tanulót. Ami miatt – tisztelet a kivételeket jelentő magyartanároknak – a tanuló azt sem tudja, hogyan kezdjen hozzá a műelemzéshez, és mire

figyeljen közben. Ezért mi a nagy hagyományokkal rendelkező és jól bevált műelemzési szempontok „iskolás” módon történő érvényesítésével bátorkodunk mintát adni arra, hogyan végezhető el a választott mű elemzése. Melyek ezek az általános és bármely irodalmi alkotás esetén elmaradhatatlan szempontok? 1. A szerző (író-költő) és az élmény, illetve a mű keletkezésének körülményei. 2. Mondandó (a szerző célja, szándéka, mondanivalója, „üzenete”). 3. Kompozíció (epikai és drámai művek esetén a cselekmény vázlatával együtt). 4. Kifejezőeszközök, előadásmód, stílus (epikai és drámai művek esetén a jellemek is). 5. Forma. 6. Műfaj. 7. Értékelés. (Miért értékes? Mi a jelentősége? Hatása?) – A műelemzés során természetesen ezek a szempontok nem különülnek el egymástól, hanem egymásba fonódva érvényesülnek, így születhet meg a műelemzés számtalan sikeres változata. Ha azonban bármely nevezett fő szempont kimarad, a műelemzés is csonka. Az áttekinthetőség és iskolás egyszerűség kedvéért mi itt és most a fenti sorrendben érvényesítjük a szempontokat vázlatunkban.

Lássuk előbb a választott verset:

Bari Károly: Szívpiros vers

Az én szívem piros labda,
jön az öröm, égig dobja:
felhő-halacska nagy tóig,
hóval lepett kék hálói.

Az én szívem piros puli,
piros vérem terelgeti:
piros vérem szép gulyáját,
réz-nap fújja rézdudáját.

Az én szívem piros madár,
a szerelem ágára száll:
szirom-körmű ágacska,
onnan ragyog a világ.

Az én szívem piros alkony,
piros fátylat sző a fákon,
piros fátylát szővi, varrja,
elmúlásom eltakarja.

Kíséreljük meg a lehetséges verselemzést:

Élmény: Bari Károly Kossuth-díjas költő a cigányok költője. Szívpiros vers című költeménye A némaság könyve (1983) kötetének végén „Két gyermekvers Máriuszna” főcím alatt jelent meg. A cigány sors és a belső, lelki világ mély ismerete ihlette a verset.

Mondandó: A költő feltárja a cigány ember nyílt, őszinte, mindenkit befogadó és boldogságra vágyó meleg szívét lelkét. Költői hitvallásának megfelelően (ld. az Árvák árvája c. költeményében: „nagy üzenetet viszek: aranypecsétetes levelet címezett / a Mindenségnek szívében / egy nép!”) üzeni a világmindenségnek, hogy a természettel együtt élő és mélyen érző cigány ember szeretetre méltó, minden embertársát szereti, és szeretetre vágyik. Belső emberi értékei melengető, éltető napként ragyognak a hideg, embertelen világban. Erőt és emberi tartást adnak másoknak is. Üzeni a gyermekeknek, hogy ők is ilyen szívpiros emberek legyenek.

Kompozíció: A négy versszak négy költői kép tavasztól télig, születéstől a halálig, az életkezdő játékteli boldogságtól a fátylat szővő elmúlásig.

Első versszak: „Az én szívem piros labda...”, amit égig dob az öröm, az életteli boldogság, még a havas hegycsúcsokat is felmelegíti. Játékos természetű, az életnek örülő, teljes életet élő, az élet minden örömteli pillanatát kiélvező, és másoknak is biztatást, – élvezd az életet! – ösztönzést adó ember a cigány. Ez az életfilozófia átsegít a mindennapok gyötrelmein, gondtalan örömmel ragyogja be a keserves világot.

Második versszak: „Az én szívem piros madár...”, szabadon szárnyal a végtelenben, hiszen a cigánynak a szabadság az élete, s a cigány ember számára a madár a szabadság szimbóluma ősidőktől fogva. És ez a madár „a szerelem ágára száll”, hiszen a cigányok meghatáro-

zó életérzése a szerelem. Amely szerelem magában hordozza gyümölcsét: a gyermeket, a nagy családot, s a nagy család – szinte erotikus vonzalmú szeretettel gyermek és szülő között – a cigányság leginkább megbecsült értékei közé tartozik. A szerelem ága „szirom-körmű”, egyszerre bársonyosan szép-meleg és fájdalmasan vérgig véső, mint a cigány párkapcsolatok. A világot mégis betölti ragyogásával.

Harmadik versszak: „Az én szívem piros puli...”, mint a puli – okosan és megfontoltan – a nyájat, terelgeti a testet-lelket dús mezők, a jobb megélhetés, a szerencse és boldogság felé. A szív terel, irányít. A cigány élet, test és lélek minden rezdülése a szívből fakad. A szív a központ és éltető erő. A szív, amely ugyanúgy piros vérben gazdag, mint minden más emberé és élőlényé. A szív és vér, amely az érzelmet jelképezi, a vérségi és érzelemmel teli személyes kapcsolatok jelentőségét.

Negyedik versszak: „Az én szívem piros alkony...”, mert magában hordozza az elmúlást, a halált szerető család és rokonok körében. Ezért nem végérvényesen vaksötét és hideg, és azért sem, mert csupán a földi lét egy szakasza zárul le, az árnyak eltakarják, ami volt, de a halálból fakad az új élet a túlvilágon, s majdan ismét itt a földön is új alakban születik új élet. Tetszhalál ez, mint a természeté, amely a tél után majd tavaszra vált, haló porából újjászületik. Ezért csupán „fátylat szó” az alkony, hogy eltakarja az elmúlást, ami sohasem örök. Meleg, piros fátyollal, az új élet piros színével takarja el.

Kifejezőeszközök: Költői jelzők, metaforák, megszemélyesítések teszik szemléletessé és szívbemarkolóvá a mondanivalót. Az élet színe, azaz piros minden, még a fátyol is. A végtelen ég tava nagy és felhő-halacska, az ég és föld között lebegő háló kék és hóval lepett, a szerelem ága szirom-körmű. A labda, madár, puli, alkony egyértelmű, a szerelem ága többértelmű, sűrített metafora. Az öröm égis dobja a labdát, a réznap fűjja a rézdudát, az alkony szövi a fátylat. Refrénszerű ismétlések és párhuzamok élénkítik a stílust (az én szívem, piros vérem, piros fátylat), ellentétek feszülnek (öröm és hó, piros és kék, szirom és köröm) a népköltészetre jellemző kijelentő mondatokban. A fantázia és a valóság egybeolvad. Magát az életet, s az érzelmi élet kifelé fordulását, a fokozott érzelmi, indulati telítettséget magában hordozó „piros” szimbolikája egyszerre magyar és cigány. (Vesd össze: magyar vonatkozásban Erdélyi Zsuzsanna A magyar népköltészet színszimbolikája, Etnographia 1961/2–4. szám, roma vonatkozásban Túróczi Mária A színek világa és a személyiség, Győr, 1980.) Áttetszően tiszta, világos, gyermekien egyszerű, közvetlen, nyílt és őszinte a stílus, a lélek legmélyebb rétegeit is láthatóvá tevő, akár a tengszem.

Forma: Vers. Soraiban hangsúlyos ritmus lüktet. A nyolc szótagú sorokban dominánsan két ütemet érzékelünk fő- és mellékhangsúlyokkal, amelyek azonban többnyire a négyütemű értelmezést is lehetővé teszik. A nyolcas soroknak ez a kétütemű és négyütemű vibrálása, egyidejű jelenléte és egymásba való átcsapása rendkívül dallamossá varázsolja ezt a „gyermekvers”-et. A cigányokra jellemző kiváló ritmusérzéssel zsonglörködik a költő. Ezzel is magával ragadja az olvasót, és fölerősíti mondanivalóját. Négy soros versszakjaiban a magyar és a cigány népdalokra egyaránt jellemző páros rímet alkalmaz. Rímei asszonáncok és félasszonáncok, s minden versszak utolsó két sorában következetesen ragrímbe hajlik az asszonánc, ezzel is egyszerűséget és közvetlenséget hangsúlyozva.

Műfaj: Dal. Nehezen sorolható be a lírai műfajok bármelyikébe is, ám rendkívül mély és gazdag érzelm-, gondolat- és hangulatvilága leginkább a dal, a zsánerek és az életkép műfajokkal rokonítja. Maga a költő „gyermekvers”-nek nevezi, ami műfaji tekintetben is elfogadható megjelölés, bár korántsem csak és kizárólag gyermekek számára íródott a költemény, amely a dalhoz áll a legközelebb. Olyan dal, amelyet a magyar ember elfogad magyar népdalnak, a cigány ember pedig elfogad cigány népdalnak. Olyan dal tehát, amely tartalmában, szerkezetében és stílusesszékeiben hídként ível át a magyar és a cigány irodalom dalai között.

Értékelés: A költő magas művészi szinten adja önmagát, egyben a cigányok belső világát. Erős hitvallást, etikus, tiszta emberi tartást, érzelmi gazdagságot sugároz egyszerűnek tetsző, ám érzékeny és változatos eszközökkel, üde névátvitelekkel, újító megoldásokkal. Üzenete a lelki testvériség: mindannyiunkat az örök emberi érzelmek irányítanak. Üzenete tehát a cigány és nem cigány, az ember és az ember közötti megértést, a kölcsönös megbecsülést is elősegíti a humanizmus sugárzásával.

Szeretnénk remélni, hogy ez a vázlatos verselemzés is ösztönzést adhat a cigányság teljesebb megismeréséhez, a magyartanár kollégáknak pedig bátorságot adhat cigány irodalmi alkotások önálló elemzéséhez.

PALLÁNÉ SZÉNÁSI MAGDOLNA
főiskolai adjunktus
Szent István Egyetem Főiskolai Kara
Jászberény

Szerelmes levél a németórán

A szóban forgó levél (*Liebesbrief*) *Josef Michaelis* költő elképzelése szerint matematikaórán született, de azért természetesen nem tartjuk kizártnak, hogy a témáról a németórán is szó essék. Sőt. Nem a tantárgyak közötti kapcsolatokról szeretnénk itt szót ejteni, sokkal inkább arról, hogy egy egyszerű gyermekverset milyen sokszínűen lehet a tanítás és a nevelés szempontjából felhasználni.

Josef Michaelis: Liebesbrief
(Aus der 6. Klasse)

Herzallerliebste Adelheid!
Du bist so schön und fesch dein Kleid,
Ich liebe Dich von vanzem Herz,
Doch du bereitest mir nur Schmerz –
Du äugelst ja Andreas an
Und hilfst dem dummen Fabian,
Aufgaben sagst dem Konrad vor,
Auf Hans wartest am Gartentor,
Im Schulchor stehst du neben Franz,
Dem Paul versprichst du einen Tanz,
Spazierst mit Jürgen jeden Tag,
Feierst mit Fritz den Namenstag,
Beim Essen kriegst der Kunz den Reis,
Du küßt den Oskar – wie man weiß –
Mit Alfred spielst du oft Klavier,
Viktor macht Ausflüge mit Dir,
Dein' Ranzen trägt der dicke Klaus,